

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

HORN ILDIKÓ

János Zsigmond lengyel tanácsosa, Stanislas Nieżowski (1520 k.–1573)

„Stanislas Nieżowski lengyel, a király tejtestvére, Őfelsége pohárnoka és titkos tanácsos; a kancellár távollétében a pecsétet felügyeli. Igen udvarias, szabadgondolkodású, és igen hűséges a királyhoz, nem nagyon előkelő, és az olaszok nagy barátja. Lutheránus hitű, inkább csak megszokásból, mintsem tudatosan. Élete delén lévő, körülbelül negyvenöt éves férfi.”¹ – Ezt a plasztikus képet Giovanandrea Gromo, János Zsigmond testőrkapitánya festette a hatalma csúcspontján lévő lengyel nemesről.

Nem világos, hogy Gromo, amikor a lengyel tanácsurat a „nem nagyon előkelő” jelzővel illette, közvetlen természetére vagy származására akart-e utalni. Nieżowski családi hátteréről, fiatalkoráról keveset tudunk. Családja az előző generációnál szakadt két külön ágra: apja, Stefan, egyik birtoka után a Nieżowski nevet kezdte használni, míg testvére, az idősebb Stanislas, megmaradt az eredeti Sroczyński névnél. Birtokaik Krakkó környékén, illetve Podóliában koncentráltak.² Stanislas édesanyjának a nevét nem ismerjük, az azonban köztudott, hogy ő volt János Zsigmond dajkája. Rajtuk kívül a család két hölgytagja ismert még név szerint: Dorottyá és Katalin, akik Izabella királyné udvarhölgyei voltak.³

1 Giovanandrea GROMO, *Compendium di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano et di tutte le cose notabili d'esso regno*, ford. TIMA Renáta = *Fejedelmek forradalmak vasutak*, szerk. TAKÁCS Péter, Debrecen, 2000 (Erdélytörténeti Könyvek 3), 58.

2 A családi és birtokviszonyokról János Zsigmondnak egy zálogügyletet érvénytelenítő okleveléből tájékozódhatunk. Torda, 1569. november 14., MOL F 15. A kolozsmonostori konvent levéltára 6. k. f. 135. r/v.

3 Dorottyá és Katalin feltehetőleg testvérek voltak, kiházításukról 1559., illetve 1560 tavaszán gondoskodott Izabella, illetve János Zsigmond. Húgai lehetnek Stanislasnak, bár a kor házassági szokásait ismerve életkoruk alapján lányai is lehetnének, de Stanislas ilyen korai házasságáról egyelőre nem került elő adat. Az esküvői meghívók: *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen* II, hrsg. Albert BERGER, Köln–Wien, Böhlau Verlag, 1986, nr. 2512 és nr. 2579. (A továbbiakban: *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz*)

Feltételezhető, hogy fia születésekor Izabella az udvartartásába fogadta a dajkának kiválasztott lengyel nemesasszony gyermekeit is, így Szaniszló valószínűleg már 1539–1540-től a királyné szolgálatában állt. Nevét azonban csak 1551-től említik a források, amikor Izabella és János Zsigmond lemondatása után a királyi családdal együtt elhagyta Erdélyt. A sziléziai Oppelnből Lengyelországba mentek, megfordultak Piotrkówban, Varsóban, Krzepicében, Lieszkóban, de állandó lakhelyet nem sikerült kialakítaniuk. Nieżowski ezekben az években vált a vándorló udvartartás meghatározó alakjává. Besorolása szerint a királyné asztalnoka volt, de emellett János Zsigmond egyik állandó kísérője, társa lett.⁴ Izabella a fia számára Lengyelországban is hangsúlyozottan magyar környezetet teremtett, János Zsigmondnak rendszeresen kellett magyarul beszélnie, a magyar történelmet tanulnia, és többnyire magyar divat szerint kellett öltözködnie, mert Izabella ezzel is jelezni akarta a magyar koronára való igényüket. A magyar és a lengyel udvaroncok között Nieżowski fontos összekötő kapocsá vált, mert beszélt magyarul, és jó kapcsolatot épített ki János Zsigmond tanulótársaival, Csáky Jánossal és Gáborral (Csáky Mihálynak, Izabella titkárának unokaöccseivel), valamint az Andrássy testvérekkel, Péterrel és Györggyel.⁵

1556 márciusában a szászsebesi országgyűlésen az erdélyi rendek Izabella és János Zsigmond visszahívása mellett döntöttek. A régi-új uralkodó és anyja október 22-én királyi pompával vonult be Kolozsvárra. Fényes kíséretükben természetesen ott volt Nieżowski is, aki másnap a beiktatási ünnepélyen is kiemelt helyet foglalt el.⁶ Növekvő befolyását Forgách Ferenc is említette, és okát is megtalálni vélte: Szerinte Izabella Nieżowskival „gyengéd kapcsolatokat tartott fent, és minden titkát rábízta.”⁷ Forgách emellett azzal is megvádolta a lengyelt, hogy ő volt az értelmi szerzője az Izabella hatalmára törő Bebek Ferenc, valamint társai, Kendy Antal és Kendy Ferenc elleni merényletnek. A történetíró szerint ő bírta rá részben fenyegetéssel, részben ígérekkel Balassa Menyhértet a gyilkosságra. Forgách alapján Szekfű Gyula ezt a hármas politikai gyilkosságot a lengyel és a magyar párt hatalmi harcának tartotta, de ugyanakkor a szerelmi indítékot sem vette el: „Az sincs kizárva, hogy Nizowsky Bebekben egy korábbi sikertelen vetélytársat akart Izabella, a szép özvegy mellől eltávolítani.”⁸ Nieżowski szerepét nem lehet teljesen

4 VERESS Endre, *Izabella királyné 1519–1559*, Bp., 1901, 421 és 481. (A továbbiakban: VERESS, Izabella)

5 Uo., 356–402, 447; Csáky Mihály levele Nádasdy Tamásnak, Varsó, 1554. április 28., MOL E 185. Nádasdy lt. ff. 10–13.; Andrássyakra: MOL F 15. 6. k. f 126. r, 130. v.

6 *Báthory István levelezése I*, szerk. VERESS Endre, Bp., 1944, (A továbbiakban: *Báthory István levelezése*.)

7 FORGÁCH Ferenc, *Emlékirat Magyarország állapotáról*, ford. BORZSÁK István = *Humanista történetírók*, vál. KULCSÁR Péter, Bp., 1977, 720. (A továbbiakban: FORGÁCH, *Emlékirat*)

8 HÓMAN Bálint–SEKFI Gyula, *Magyar történet*, III, Bp., 1935, 305.

kizárni, ám a gyilkosságról jóval részletesebben és pontosabban szóló szász források nem a lengyelre mutattak. Elsősorban a Bebek–Kendy-párt és Balassa Menyhért politikai vetélkedését látták a háttérben, illetve Izabella önvédelmeként, a Portán igen aktív Bebeket megelőző lépésként értékelték az eseményeket.⁹

Nieżowski az ötvenes évek végétől udvari teendői mellett egyre több diplomáciai megbízatást is kapott. 1557-ben Moldvában járt követségben,¹⁰ majd a Habsburgokkal való tárgyalások egyik kulcsfigurája lett. 1558-ban az Észak-Magyarországon kiújult fegyveres konfliktus, és az ezt követő elszakadási törekvések, valamint saját súlyos betegsége arra kényszerítették Izabellát, hogy próbálja meg rendezni a Habsburg-uralkodóval való kapcsolatát. Közvetítőül öccsét, Zsigmond Ágost lengyel királyt kérte fel. A béketárgyalások két szálon futottak; a varsói követségeket Nieżowski és Izabella udvarmestere, Mikolaj Cikowski intézte, míg a bécsi udvarral Balassa Menyhért tárgyalt. A végső megállapodás azonban, amely a speyeri egyezmény előképének is tekinthető, Izabella halála miatt már nem jöhetett létre. A tanácsurak, mivel a szerződéstervezetet Erdélyre nézve kedvezőtlennek tartották, berekesztették a további tárgyalásokat.¹¹

Izabella halála nem jelentett törést Nieżowski pályafutásában. A már csak János Zsigmond köré szerveződő udvarban szintén megbecsült helye volt. 1560-tól továbbra is pohárnokként, 1565 elején pedig már tanácsúrként szerepelt, és kortársai az ifjú király egyik legbefolyásosabb bizalmasaként tartották számon.¹² Befolyása tovább nőtt, amikor – állítólag Blandrata hatására – antitrinitárius hitre tért. Az uralkodó körül szolgáló, körülbelül hatvanfős lengyel kolónia egyik vezéralakja volt, jó viszonyban állt az itáliai udvaroncokkal, s szívélyessége, nagylelkű és vidám természete a magyarok körében is népszerűvé tette. Különösen a vele közel egyidős, lengyelül is megtanuló Bekes Gáspárral épített ki jó viszonyt, s Bekes emelkedésével Nieżowski is nyert, kölcsönösen erősítették egymás pozícióit. Nőrokonainak kiházásítása is már ezt a kettős kötődést jelezte: Katalin a lengyel Jan Makovecckyhez ment férjhez, míg Dorottya a magyar Szalánczy László felesége lett.¹³

9 A szász krónikákat idézi és a gyilkosságot részletesen tárgyalja VERESS Izabella, 458–464.

10 Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz II, nr. 2369.

11 LUKINICH Imre, *Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711*, Bp., 1918, 92. (A továbbiakban: LUKINICH, *Erdély területi változásai*); VERESS Izabella, 461.

12 MOL F 15 6. k. f. 17. – 1562-ben is még ez volt a címe. *Erdélyi országgyűlési emlékek*, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae, II, szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., 1876, 155. (A továbbiakban: EOE)

13 Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz, II, nr. 2512 és nr. 2579. – Szalánczy Lászlóról: JAKÓ Klára, *A Szalánczyak = Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*, szerk. KOVÁCS András–KOVÁCS KISS Gyöngy–POZSONY Ferenc, Kolozsvár, 1999, 206. – Jakó Klára Dorottya szüleiként Nieżowskit és Zamfirát, Mózes havasalföldi vajda lányát nevezte meg. Az előbbi lehetséges, de az utóbbi nem. Zamfira előbb Keserű István felesége, és csak 1570 májusában megy nőül Nieżowskihoz.

János Zsigmond önálló uralkodása idején is állandó problémát jelentett a Habsburg–erdélyi viszony rendezése, és az 1560-as évek első felében az ezzel kapcsolatos tárgyalások során Nieżowski ismét kulcsszerepet játszott: Az 1562 augusztusában megkötött török–magyar béke egyik pontja előírta, hogy Ferdinándnak és János Zsigmondnak rendeznie kell a határviszályokat. A meginduló béketárgyalásokban Nieżowski feladata a lengyel királyi udvarral való kapcsolattartás volt, 1563 tavaszán Stanislas Ligeza társaságában Varsóban tárgyalt a lengyel diplomáciai segítségnyújtásról.¹⁴ A Habsburgokkal való tárgyalást ekkor már – az időközben Habsburg oldalra állt Balassi helyett – Báthory István vitte. A két fél igényeit nem sikerült összeegyeztetni, így ismét a fegyvereké lett a szó. Kezdetben az erdélyiek, kihasználva az ellenfél készülétlenségét, elfoglalták Szatmárt, Nagybányát, és a Szamos völgyében is sikerrel nyomultak előre. Az ellentámadásba lendülő királyi csapatok azonban Schwendi Lázár vezetésével három hét leforgása alatt mindent visszafoglaltak, sőt újabb területeket nyerve Váradig nyomták vissza az erdélyi csapatokat. János Zsigmond számára csak a gyors békekötés jelenthetett kiutat. A tárgyalásokra ezúttal is Báthory Istvánt és Nieżowskit jelölte ki követeiként.¹⁵ Néhány napos tárgyalás után 1565. március 13-án Szatmáron Nieżowski és Báthory alá is írta a János Zsigmondra nézve kedvezőtlen, de az ország védelme szempontjából rendkívül fontos ideiglenes egyezményt. Ennek értelmében János Zsigmond megtartotta Erdélyt, de Várad és Bihar vármegye kivételével lemondott a kezén lévő magyarországi területekről, a választott királyi címéről, és elfogadta, hogy fiú örökös nélküli halála esetén Erdélyt Miksa vagy annak utódai öröklik.¹⁶ Az egyezmény ratifikációs okmányaival március végén indult Bécsbe a két követ. Időközben azonban a Porta fegyveres segítséget ígért János Zsigmondnak, aki erre visszarendelte követeit. Az újabb utasítás szembefordította a követeket: Nieżowski visszatért Erdélybe, míg Báthory folytatta útját Bécsbe, ahol a szerződészegésen feldühödött Miksa fogságba vetette.¹⁷

Nieżowskit nyíltan nem hibáztatták sem a szatmári pontokért, sem Báthory önkényes Bécsbe meneteléért, de tény, hogy ezután az erdélyi diplomáciában többé nem jutott szerephez. Összességében viszont pozíciói tovább erősödtek; tanácsos volt, az uralkodó bizalmasa, főasztalnoki kinevezésével az udvari hierarchiában is előrelépett, sőt Csáky Mihály, Hagymássy Kristóf és Bekes Gáspár mellett tagja lett az erdélyi politikát egyre in-

14 KAPELUŚ, Helena, *Zápolya Zsigmond udvara Gruszeziński epigrammáiban = Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*, Bp., 1969, 154. Ferenc MAREK, *Dwór Zygmunta Augusta*. Kraków, 1998, 172.

15 LUKINICH, *Erdély területi változásai*, 112–118.

16 GOOSS, Roderich, *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*, Wien, 1911, 178–181.

17 A tárgyalások menetét területmi okokból itt nem tudjuk végigkövetni. Bő leírása és iratai: BETHLEN Farkas, *Erdély története*, II, szerk. JANKOVICS József, ford. BODOR Pál, jegyz. KRUPPA Tamás, Bp., 2002, 246–259. és EOE II, 244–246.

kább uraló nagy négyesnek. Őket jelölte ki a betegeskedő János Zsigmond végrendeletének végrehajtóivá, kezükbe adva ezzel a halála utáni politikai rendezés lehetőségét is.¹⁸ 1567-ben egy, a Habsburg-udvar számára készült elemzés János Zsigmond lehetséges utódainak esélyeit boncolgatva Niezowski személyére is kitért. Niezowski utódlása ellen az szólt, hogy lengyel, és nincs más birtoka, csak amit János Zsigmond kegyéből kapott.¹⁹

Az elemzés nagyon jól rátapintott Niezowski karrierépítésének gyenge pontjára. A lengyel nagy mennyiségű ingó vagyont halmozott fel,²⁰ de a jószágszerzésben kevésbé volt sikeres, mert erre, külföldiként, kevesebb esélye volt, mint a magyaroknak. Jól példázza ezt János Zsigmond végrendelete: Niezowski ugyanannyi aranyat, ezüstöt és körülbelül ugyanolyan értékű ékszert kapott, mint testamentumos társai, ám Huszt várát tartozékaival a fejedelem már csak a három magyarra hagyta.²¹ Ugyanakkor más lengyel udvaroncok, mint Serafin Sieradzki vagy Michał Maleczkowski, a nehézségek ellenére is – vagy vásárlással vagy házassággal – jelentős jószágokat szereztek és sikeresen beépültek a magyar nemesi társadalomba.²² Természetesen Niezowskinak is voltak kisebb birtokai Zaránd és Hunyad vármegyében, valamint szőlői Váradon.²³

Csak János Zsigmond uralkodásának vége felé tapasztalható, hogy pozícióit birtokszerzéssel is próbálta megerősíteni. 1569 májusában kapta meg Hunyad vármegyében a Kemendy család magvaszakadtával Kemend és Bánpataka falvakat.²⁴ Házassággal is igyekezett jószágokhoz jutni: 1570. május 7-én tartotta esküvőjét Keserű István özvegyével, Zamfirával, Mózes havasalföldi vajda lányával.²⁵ Így nemcsak felesége javaihoz jutott hozzá, hanem az árvák gyámjaként a Keserű család birtokait és azok jövedelmeit is kezelhette. Mindezzel azonban elkésett. 1571 márciusában meghalt János Zsigmond, és ezzel Niezowski elvesztette támaszát. Itt ütött vissza, hogy egész pályafutása során mindvégig udvaronc maradt; nem vált, vagy nem válhatott komoly és független hatalmi tényezővé Erdélyben, helyét, súlyát csupán az uralkodóhoz fűződő személyes kapcsolata

18 HECKENAST Gusztáv, *János Zsigmond végrendelete* (1567) = *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. GALAVICS Géza–HERNER János–KESERŰ Bálint, Szeged, 1990, 159. és *Báthory István levelezése* I, 86.

19 Mark Singkhmoser császári titkár elemzése, Báthory István kiegészítéseivel. *Báthory István levelezése* I, 106.

20 *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldavei și Tării-Românești*, II, szerk. VERESS Endre, Bukarest, 1931, 77–80. (A továbbiakban: *Documente*)

21 *János Zsigmond végrendelete*, 159–162. Ezen belül a 12–15, 39–43 és 46. pontok.

22 KAPELUSZ, *Zápolya Zsigmond udvara*, 155. – Maleczkowski egyik lányát Gyerőffy Jánoshoz adta, fennmaradtak vejéhez írt magyar nyelvű levelei: MOL R 319 26. cs. Gyerőffy család (Mf. 47518 d.)

23 Birtokaira: MOL F 15 6. k. f. 71r/v., 86. r., 193. v.–195. r.

24 MOL F 15 6. k. f. 71r/v. Gyulafehérvár, 1569. május 14.

25 Meghívólevele a szebeni tanácshoz: Gyulafehérvár, 1570. április 13., *Documente* I, 289.

adta meg. Ura halálával eltűnt mögüle a támasz és az erő, befolyása megszűnt, a politikai változásokba nem tudott beleszólni. Címei viszont megmaradtak, és hamarosan tapasztalhatta, hogy – ha nincs is a korábbihoz hasonló mozgásteret – Báthory udvartartásából sem kopik ki.²⁶

Ebből a helyzetből kétfelé vihetett volna az útja: vagy a régi barát, Bekes Gáspár szervezkedésébe kapcsolódik be, vagy marad Báthory hű udvaronca, és ura lengyel királysága alatt emelkedik ismét magasra a csillaga. Ezeket az eseményeket azonban Nieżowski már nem érthette meg. Halálának idejéről nincsenek pontos adatok, feltehetően 1573 májusában vagy júniusában halt meg, mert Dudith András július végén már halálhíreről tudósította Miksa császárt: „Nieżowski in Transsilvania mortuus est.”²⁷

26 1572 februárjában a portai követ szebeni fogadásakor Báthory szűk kíséretéhez tartozott, és értékes ajándékot kapott a csaustól. EOE II, 419.

27 Krakkó, 1573. július 23. – *Andreas Dudithius epistulae*, II, ed. Lech SZCZUCKI, Tiburtius SZEPESY, Bp., 1995, 420.